

CİLT 3

KIŞ 1416/1995

SAYI 4

İSLÂMÎ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

“YAYINIMIZA ARA VERİYORUZ”

inkılāb

İslâm Eğitim Felsefesi Mutlaka Doktriner Düşünceye Yol Açar mı?*

*Yusuf Vâhid***

Bu makede İslâm eğitim felsefesinin zorunlu olarak doktriner düşünceye sebep olup olmayacağı inceleneyecektir. Başka bir tâbirle felsefe, İslâm eğitim yapısı içinde içselleştirilirse, bu insan düşüncesinin sırf teorik düşünceye maruz kaldığı anlamına gelir mi? Bu soruya cevap vermek için İslâm eğitim felsefesinin doktriner düşünce haline gelip gelmeyeceğini ele almadan önce İslâm eğitim felsefesini izah edip doktriner düşüncenin muhtelif yönleri analiz edilecektir.

İslâm Eğitim Felsefesinin Tarifi

Her eğitim felsefesinin hareket noktası¹ olarak özel bir gramer (bir iddia, bir düşünce modelinin arkasında yatan faraziyeler dizisi²) kabul ettiği ve düzenli bir şekilde birleştirmeden veya bu sonuçları savunmadan³ belli felsefî sonuçları ön-kabul olarak aldığı iddia edilmektedir. Bu yüzden bir eğitim felsefesi fikrinin, felsefenin görevine karşı olduğu anlaşılmaktadır. Şayet felsefe, insan düşüncesinin⁴ gramerini (model veya düşünce yapısı) araştırmağa çalışıyorsa -halbuki eğitim

* Yusuf Waghid, "Does the Philosophy of Islamic Education Necessarily Lead to Doctrinaire Thinking?," *AJISS*, Vol. 12, No. 3 (Fall, 1995), ss. 320-328.

** Yusuf Vâhid, Güney Afrika, Bellville'de Western Cape Üniversitesi'nde akademik çalışmalarını yürütmektedir.

(1) W. Morrow, *Chains of Thought* (Johannesburg: Southern Books, 1989), s. 53.

(2) *a.g.e.*, s. 38.

(3) *a.g.e.*

(4) *a.g.e.*, s. 55.

felsefesi önceden belirlenmiş belli felsefî sonuçları kabul eder- o zaman eğitim felsefesinin bir tür felsefe olarak düşünülemediği gerçeği ortaya çıkmaktadır. Üstelik bir eğitim felsefesinin içinde geliştiği yapıyı reddetmedikçe, doktriner olmayan ihtimallere açık olduğumuz yerlerde felsefî olmayan bir düşünce okyanusunda boğulmak kaderimiz olur. Sathî olarak bu iddia makul gibi gözükmektedir. Bununla birlikte İslâmî eğitim gramerinde felsefeyi içselleştirme mutlaka İslâmî eğitim felsefesini doktriner olmayan duruma götürmediği iddia edilebilir. Buradan İslâmî eğitim felsefesiyle ilgili bir tartışma ortaya çıkmaktadır.

Önce felsefenin insan düşüncesinin gramerini araştıran bir faaliyet olduğuna dair öncülden başlayalım. Felsefe hakkındaki bu görüş bir inanç olarak felsefeye bakıştan çok daha zengindir. Zira bu felsefenin mutlak gerçekle ilgili fikirleri kabul etmediği fakat araştırmayı fikirleri üretmek için önemli bir felsefî âlet olarak gördüğü manasına gelmektedir. Bu iddia uygun bir şekilde felsefeyi bir faaliyet olarak tarif eden Rahman tarafından savunulmaktadır. Felsefenin fonksiyonu tecrübe ile ilgili bilgileri -his idrâki, estetik tecrübe veya dinî tecrübe (yani, insan düşüncesiyle meydana gelen bütün tecrübeler) analiz etmek veya araştırmaktır.⁵ Bu görüş, felsefenin fonksiyonunun “genel olarak düşünceye kritik-analitik faaliyet araçlarını sağlamak, içeriğini ve her düşünce şekliyle ilgili hedef belirlemek olduğunu ifade eden Serdar tarafından da açıklanmıştır.”⁶ Bu sebeple insan düşüncesini destekleyen bu grameri araştırdığımızda, felsefenin pratiğini yapmaya başlarız.

İslâm düşüncesinin altında yatan gramer nedir? Tibawi'nin izahı şu şekildedir:

Bu kavramı tesbit eden, muhtevasını belirleyen ve İslâm eğitiminin gelişmesini yöneten tek temel gerçek, Hz. Muhammed vasıtasıyla bütünlük içinde vahyedilen Allah'ın insanlığa olan mesajına imandır. Kur'ân bu vahyin bütünlüşmüş şeklidir.⁷

Bu ifadeye dayanarak İslâmî düşüncenin inşa edildiği inanç (*iman*) ve aksiyon (*â'mâl*) yapısının altında yatan grameri Kur'ân ve Sünnetin teşkil ettiği âşikârdır. Kur'ân-ı Kerim'in kendisi İslâm düşüncesinin gramerini teşkil etmek için bunu aşağıdaki âyette ifade etmektedir:⁸

Açık delilleri ve Kitapları sana da o Zikr'i indirdik ki, kendilerine indirileni insanla-

(5) F. Rahman, *Islam and Modernity* (Chicago, University of Chicago Press, 1982), s. 158.

(6) Z. Serdar, *An Early Crescent: The Future of Knowledge and the Environment in Islam* (London and New York: Monsell, 1989), s. 70.

(7) A. L. Tibawi, *Arabic and Islamic Themes: Historical, Educational and Literary Studies* (London: Luzac, 1976), s. 187.

(8) *a.g.e.*, s. 667.

ra açıklayasın, tâ ki düşünüp öğüt alsınlar (Nahl suresi, 16: 44).

Hem iman hem de amelleri birleştiren düşünce Kur'ân'da şöyle açıklanmıştır:

Asra (yani peygamberlik çağına, yahut bütün zamana veya ikinci namazına) andolsun ki, insan ziyandadır. Ancak iman edip iyi işler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve birbirlerine sabrı tavsiye edenler ziyanda degillerdir (Asr suresi, 103: 1-3).

Bundan sonra gereken verilen düşünceyi uygulamaya geçirmektir. İslâmî eğitimin insanların uygulamalarını⁹ ihtiva eden bir süreç olduğunu da akılda tutularak İslâmî düşünce ve İslâmî eğitim arasında bir bağ vardır. Bu bağ için içine dahil edilerek Kur'ân İslâmî düşüncenin gramerini teşkil ediyor ve İslâmî düşünce ve İslâmî eğitim arasında bir bağ varsa, o taktirde Kur'ân, İslâmî eğitimin gramerini de ihtiva etmelidir. Bu fikrin desteklenmesinde Abdullah, Kur'ân'ın bize belirli eğitim prensipleri veya rehber prensipleri sağladığını ileri sürmektedir.¹⁰ Bunun anlamı da İslâmî eğitimin meselenin başlangıç noktası olarak Kur'ân'ın rehberliği olmadan tartışılmayacağıdır. Bundan dolayı Kur'ân'ın eğitim tavsiyeleri İslâmî eğitimin gramerini teşkil etmektedir.

Kur'ân'ın felsefi araştırmayı teşvik edip etmediği ile ilgili mesele ele alınmadan önce eğitimin altında yatan bu gramer daha fazla analiz edilecektir. Kur'ân'da (9: 33) *hudâ* ve *rabb* kavramları içiçedir:¹¹

O, Elçisini hidayetle (*hudâ*) ve hak din ile gönderdi ki (Allâh'a) ortak koşanlar hoşlanmasa da o (hak di)ni, bütün din(ler)in üstüne çıkarırsın (Tevbe, 9: 33).

Rab kelimesi ile ve *terbiye* (İslâmî eğitim) kavramının aynı kökten türemiş olduğu dikkate alınmalıdır.¹² Abdullah bunu şöyle ifade ediyor:

Mevdudî, *Rabb* kelimesinde mündemiç anlamlardan birinin “eğitmek ve bakmak” olduğunu belirtmektedir... Râzi, Allah'ın bütün yaratıkların eğitimi ile ilgilenmekte olduğundan... bahsetmektedir. O'nun “Rabbül-Âlemîn” olarak tarif edilmesinin sebebi budur.¹³

Aslında Nor Wan Daud'a göre “eğitici” anlamına gelen “rabb” terimi

(9) S. N. Al-Attas, *Islam, Secularism and the Philosophy of the Future* (London: Monsell, 1985), s. 193.

(10) A. S. Abdullah, *Educational Theory: A Qur'anic Outlook* (Makkah: Umm al Qurâ University: Educational and Psychological Research Center, 1983), s. 25.

(11) *a.g.e.*, s. 449'da zikredilmiştir.

(12) *a.g.e.*, s. 24.

(13) *a.g.e.*

Kur'ân'da 3750 defadan daha fazla zikredilmiştir.¹⁴ Bundan dolayı Kur'ân'ın rehberliği *rabb* kavramıyla girift bir şekilde bağlıdır. Ayrıca *rabb* eğitici olarak Allah'ın rolünü gösterirken Kur'ân'ın rehberliği (*hudâ*) İslâmî eğitim kavramıyla ilgili olabilir. Bu yüzden İslâmî eğitimin grameri *hudâ* teriminin içine yerleşmiştir.

Kur'ân, *rabb*'i âyât'a bağlayan âyetlerle doludur. (Kur'ân âyetlerinde olduğu gibi İslâmî eğitim "grameri").¹⁵ Kur'ân'da (Hud suresi, 11:1), *âyât*, *uhkimet âyâtühu* veya "bizzat kendilerini tarafından açıklanmış mesajlar" [yazarın vurgusu] olarak verilmiştir.¹⁶ M. Esad'ı doğru anlamışsam, o takdirde kendilerini açıklayan bu âyât bilhassa Allah'ın vahyedilmiş kelâmına işaret etmektedir. Halbuki kendilerini açıklayan bu âyât, tabiatte işaretler anlamına gelmektedir. Bu iddiayı Abdullah doğrulamaktadır. O *âyât* terimini Allah'ın vahyedilmiş sözüne atfetmekte ve tabiattaki işaretleri ihata ettiğini söylemektedir.¹⁷ *Âyât*, *rabb* ile ilgili ve *rabb* de İslâmî eğitimle irtibatlı ve İslâmî eğitimin altında *huda* bulunduğundan *hudâ* (İslâmî eğitim grameri) ve *âyât* arasında bir bağ vardır.

Müslümanlar İslâmî eğitim gramerine dair bir anlayışı nasıl kazanabilirler? Kur'ân'da *debera* fiilleri (düşünmek, derin düşünmek, iyice düşünmek),¹⁸ *tedebbera* (araştırmak,¹⁹ yani, analiz etmek, keşfetmek, incelemek), *fakiha* (anlamak), *tefekkere* (derin düşünmek) ve *akale* (akıllı olmak veya akletmek)²⁰ bu gramer ile (*âyât*) bağlantılıdır:

Bütün bunlarda akıllarını (*akl*) kullanan insanlar için işaretler (*âyât*) vardır.²¹ (Bakara, 2: 164).

Gerçekten biz, anlayan (*fakihe*'den türetilmiş *yefkehûn*: "gerçeği" anlamak)²² bu toplum için âyetleri geniş geniş açıkladık (*fessala*: mantıklı bir silsile içinde sunmak)²³ (En'âm, 6: 98).

(14) W. M. Nor Wan Daud, *The Concept of Knowledge in Islam and Its Implications for Education in a Developing Country* (New York: Man Sell, 1989), ss. 10-12.

(15) Bkz., Âl-i İmrân, 3: 49-50 ve En'âm, 6: 37.

(16) M. Esad, *The Message of the Qur'un* (Wiltshire, UK: Redwood Press Ltd., 1984), s. 310.

(17) Abdullah, *Educational Theory*, s. 28.

(18) E. W. Lane, *Arabic-English Lexican* (Cambridge, UK: Islâmîc Texts Society Trust, 1984), 1: 844.

(19) *a.g.e.*, s. 844.

(20) *a.g.e.*, s. 2113

(21) Esad, *The Message*, s. 34.

(22) *a.g.e.*, s. 186.

(23) J. M. Cowan (ed). *Hans Wehr: A Dictionary of Modern Written Arabic* (New York: Spoken Language Services, Inc., 1976), s. 715.

Göklerde ve yerde bulunan şeyleri, kendinden (bir lûtufl olarak) size boyun eğdirdi. Elbette bunda düşünen (*yetefekkerûn*)²⁴ bir toplum için ibretler (*âyât*)²⁵ vardır (Câsiye, 45: 13).

Onlar o sözü (Kur'ân'ı) iyice düşünmediler (yudabbaru) mi (kavl burada âyât'la aynı anlamda kullanılmıştır)?²⁶ (Mü'minûn, 23: 68).

Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı? (yudebberûne) Eğer Allâh'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, onda birbirini tutmaz çok şey bulurlardı.²⁷ (Nisâ, 4: 81-82).

Daha önce bahsedilen âyetlerden belirgin olan şey, bu fiillerin hepsinin hareket kavramları olmasıdır.²⁸ Zira bunlar pratik yapma anlamına gelir. Bu yüzden bunlar zımnen araştırma, analiz, inceleme veya keşif aracı -felsefî araştırmanın yönlerinin hepsini gösteren- olarak düşünülebilir. Âyât, İslâmî eğitim grammerini doğurduğu ve araştırmanın değişik felsefî araçları âyât anlayışı ile ilgili olduğundan, şimdi İslâmî eğitim kavramının dahil edilmesi bizi doğrulamaktadır. Bu aynı zamanda felsefenin İslâmî eğitim grammeri içinde içselleştirilebileceği anlamına gelmektedir.

Şimdi doktriner düşüncenin muhtelif belirtileri sayarak İslâmî eğitim kavramına zıt olduğunu ortaya koymaya çalışalım. Bu tartışmadan daha önce bahsedilen âyetlerden çıkarılıp doktriner düşüncenin İslâmî eğitim grammeriyle niçin bağdaşmaz olduğuna varılacaktır. Buna ilâve olarak İslâmî eğitim grammeri tam olarak açıklanacak, belirgin hale getirilecek ve felsefenin neyin yerini *alması yönünden* müdafaa edilecektir: Bu konu tabiatıyla araştırmaya açıktır.

Doktriner Düşünce ve Problemi

Marrow'a göre doktriner düşünce tenkidî düşünceye hiçbir makul alan bırakmaz.²⁹ Bu iddiasını desteklemek için doktriner düşüncenin "birkaç belirtisi" olarak nitelediği şeyleri gösterir:³⁰

1. Doktriner düşünce, sosyal ve tarihî şartlarıyla uyuşması mümkün olmayan kesin, statik, eleştirilemeyen gerçeklere bağlanmasının sonucu

(24) Esad, *The Message*, s. 766.

(25) Tefekkür fiiliyle ilgili olan diğer âyetler için bkz., Bakara, 2:219, 266; Yunus, 10:24; Ra'd, 13:3; Nahl, 16:11; Hâkka, 69:30: 21 ve Zümer, 39:42'de bulunmaktadır.

(26) Esad, *The Message*, s. 526.

(27) a.g.e., s. 120.

(28) Bütün hareketler tabiatıyla mutlaka bedenî hareketler değildir.

(29) Morrow, *Chains*, s. 59.

(30) a.g.e., ss. 56-57.

olarak *katılıkla* karakterize edilir.

2. Doktriner düşünce, yorum çelişkileri ve zorlukları ile dolu olan kutsal metinlere fazlasıyla bağlıdır.
3. Doktriner düşünce kendi doğruluğu ile bütünleşmiştir. Bu suretle doktriner düşünürler mantıksız bir şekilde belli mutlak ahlakî prensiplere bağlı kalırlar.
4. Doktriner düşünür köklü eleştirilerden etkilenmez hale gelir.

Doktriner düşünce niçin bir problemdir? Birincisi, bu düşüncenin içine yerleşmiş olan katılık fikridir. Bu, kesin, statik olmayı ve doğrunun tenkid edilemeyeşindeki ısrarı gösterir. Fakat İslâmî eğitim felsefesi, farklı ve zıt anlayışlara yer vermektedir. Çünkü bu eğitim felsefesi, yeni bilginin elde edilebilmesi ve yeni yorumların özel uygulamaları şeklinde açıklanmasında fertlerin olaylara farklı bakması gerçeğini kabul etmektedir. Ayrıca İslâmî eğitim gramerinin Kur'ânî âyât'ı teşkil ettiğini akılda tutarak sürekli ve cansız bir katılığa dayalı uyum sağlamada her çaba temel Kur'ânî kavramları ihlâl etmektedir: Meselâ, Kur'ân'da Müslümanlar "akıllı olmağa veya akletmeğe" (*akale*) çağrılmaktadır (2: 164). Diğer bir tâbirle İslâmî eğitimin vahyedilmiş Kur'ânî gramerinin anlaşılması faaliyetinde akıllarını (burada 'akıl', yeni durumlara uyum sağlamak için anlama, düşünme ve öğrenme kabiliyetini göstermektedir)³¹ kullanmaya davet etmektedir.

Müslümanlar yeni durumlara uymaya teşvik edilip İslâmî eğitim gramerini öğrenmeye çalışırlarsa, statik gerçek gibi *âyât'*ın araştırmasız kabulü ile sınırlandırılmaz. Bu şekilde bir Müslüman aklını da kullanmalıdır. Ancak bu yolla düşüncesindeki esnekliği, yeni durumlara adapte edebilir. Böyle bir ihtiyaç, anlayışın kesin, eleştirilemez ve geniş bir şekilde inceleme yapılmış olduğuna dair inanca bir reddiyedir. Düşünce ve uygulamada böyle bir esneklik, Hz. Peygamber tarafından Yemen'e vali olarak tayin edilen Muaz b. Cebel ile ilgili meşhur bir hadisle teyid edilmiştir. Hz. Peygamber, Kur'ân ve Sünnet'te delil bulamadığı bir mesele ile karşılaşır ne yapacağını sorduğunda, Muaz, kendi hükmünü vermek için elinden geleni yapacağını söyledi. Hz. Peygamber bu cevaptan memnun olmuştu.³²

Bu hadis, İslâmî eğitim gramerine dair sahabe anlayışında önemli bir yönü işaret etmektedir. Muaz b. Cebel farklı âdetlere sahip ve farklı bir çevrede yaşa-

(31) K. Harber vd. (eds.), *Heineman English Dictionary* (London: Heineman Educational Books, 1979), s. 566.

(32) A. Hassan (gev.), *Sünen-i Ebu Davud* (Lahore: Ashref Printers, 1984), c. 3, s. 1019.

yan insanları idare etse bile, Kur'ân ve Sünnet'in düzenlemelerine uymak zorunda olduğunun idrakindeydi. Muhtemel zorlukların farkında olan Hz. Peygamber, Muaz b. Cebel'e, bulunduğu şartlara göre İslâmî eğitim gramerini yorumlamasını tavsiye etmişti. Başka bir ifadeyle bu hadis İslâmî eğitim gramerine ait mananın hüküm süren şartlara göre şekillenebileceğini kabul etmektedir.

Bu manaya göre İslâmî eğitim grameri değişen şartlardan anlam çıkaracak bir şekilde yorumlamalıdır. Sahabeye göre bu hadis Kur'ân âyetlerinin yorumunun esnek olması ve yaşanan şartların farkında olunmasına dair bir anlayışa yol açmıştır. Nor Wan Daud "farklı iç tecrübeler, tarih ve tabii olguların İslâm kaynaklarına ait öğretilere yeni yorum yolları sağladığını" iddia etmektedir.³³ Hoodbhoy, "modern bilimin prensiplerinin mutlak olmadığını, onların birikmiş tecrübelerin ışığında değişebileceğini... (esneklikten hoşlanmayan yalnız) doğmatistler(in)... eşsiz değiştirilemez ayrıntılı planlara sahip olduklarına inandıklarını iddia etmektedir."³⁴ Bu yüzden felsefî bir âlet olarak 'akala (esnekliğe elverişli olan uygulama) ile özel ilgisinden dolayı İslâmî eğitim sistemi katılık fikrine yer vermektedir.

İkinci olarak, doktriner düşüncenin başka bir belirtisi, yorum zıtlıkları ve güçlükleri ile dolu olan kutsal metinleri çok sevmeleridir. Kur'ân'da, İslâmî eğitim grameri hiç bir zıtlıkta olmaksızın ifade edilmiştir (4: 82). Bu tezi teyid eden Rahman, Kur'ân'ın zıtlık bulunmayan bilgiyi ihtiva ettiğini belirtmekte³⁵ ve Kur'ân'ın gerçekten "anlaşılır" bir kitap olduğunu ifade etmektedir (10: 61). Zira Kur'ân tutarlıdır ve çelişkiyi barındırmaz. (Tabii, Kur'ân'ın farklı olan tefsirleri geleneksel olarak sıcak tartışmaların konusu olmuştur. Bazen bu durumlar çelişki gibi görülebilir).

Abdullah, Hz. Adem kıssasının Kur'ân'da tutarlı bir şekilde anlatılmasını Kur'ân'ın çelişkisiz mahiyetine örnek olarak göstermektedir.³⁶ Halifenin yaratılışı ile ilgili olan bu anlatım sekiz bölüm halindedir. Her bölümde Hz. Adem'in yaratılışı ile ilgili gerçekler çelişki olmadan ya genişletilerek ya da pekiştirilerek anlatılmaktadır.³⁷ İslâmî eğitim gramerinde hiçbir surette çelişkili formülasyon yoktur.

Ayrıca Kur'ân *tedebbere* fiili ile Kur'ân'ın tetkiki arasında ilişki kurmaktadır (4: 82). Bu sonuca göre İslâmî eğitim grameri inceleme ve analize tâbi tutul-

(33) Nor Wan Daud, *Concept of Knowledge*, s. 114.

(34) P. Hoodbhoy, *Islam and Science: Religious Orthodoxy and the Battle for Rationality* (London: Zed Books Ltd., 1991), s. 135.

(35) F. Rahman, *Major Themes of the Qur'an* (Chicago: Biblioteca İslâmica, 1980), s. xviii

(36) Abdullah, *Educational Theory*, s. 178.

(37) *a.g.e.*, s. 178.

malıdır. Bunlar, araştırmanın felsefî yöntemleridir. Kutsal İslâmî eğitim gramerinde çelişki olmadığı iddia edilir ve felsefî araştırma bu grameri anlamak için gerekli olurken, İslâmî eğitim sisteminin çelişki ve çok anlayışa karşı olduğu da iddia edilebilir. Doktriner düşüncede de bu tür anlayışlara karşı karşı çıkılmakta kendi fikirlerine sınıksız sarılmaktadır.

Üçüncüsü, kendi haklılığına ait bir atmosfer içindeki akıldışılığın doktriner düşüncede sağlam bir şekilde kökleşmiş olduğu görülmektedir. *Akale* (akıllı olma), aynı zamanda düşünmek anlamına da gelmektedir.³⁸ Bu anlayışa dayanarak ve Farabi'nin iddiasına göre insan aklına makul olma dikte edilmiştir.³⁹ İslâmî eğitim gramerinin makûllük ile ihata edildiği iddia edilebilir. Aslında bu husus Kur'an'da Allah'ın rehberliğinin akıl dışı olarak kabul edilemez olduğu açıklanmıştır:

Kendilerine Rablerinin âyetleri hatırlatıldığı zaman (*lem yuhirru*) onlara karşı sağır ve kör (*sümmen ve umyânâ*) davranmazlar (Furkan, 25: 73).⁴⁰

Ali'ye göre, *yehirru*dan türetilen *harra* fiili "(belli meseleyi) görmeye diktsiz veya isteksiz olmak" anlamına gelmektedir. Üstelik *umyanan* kelimesi *amiye* fiili kökünden türetilmiştir. Bu anlaşılabilir olma anlamına gelmektedir.⁴¹ Bundan dolayı *umyânâ* şeffaf, aydınlık veya açık olmayan anlamında "anlaşılmaz" olarak çevrilebilir.⁴² Bu yüzden bu âyet, İslâmî eğitim gramerini öğrenen kim olursa olsun bu gramer tarafından yapılmakta olan hususu görüp onun anlamını açıklamaya mecbur olduğunu vurgulamaktadır. Akıl dışılık hem açıklık hem de sezgiye karşı çıkarken, İslâmî eğitim grameri akıl dışı bir şekilde kabul edilemez. Dolayısıyla İslâmî eğitim felsefesi akıl dışılığa açık olamaz.

Dördüncüsü; doktriner düşünürler köklü eleştiriyi reddetmelerine rağmen İslâmî eğitim felsefenin kendine has gücü eleştirinin gerçek değerini kabul etmesindedir. Daha önce zikredilen ayetlerde *akale* (akletmek), *fakiha* (anlamak), *dabbara* (düşünüp taşınmak), *tadabbara* (araştırmak) ve tefekkera'nın (derin düşünmek) felsefî kullanımının insanlara atfedildiği anlaşılmaktadır. Kur'an'ın gramerinin bütün zamanları ihata ettiğini gözönünde bulundurursak, o takdirde böyle felsefî faaliyetler değişen durumlar ve farklı şartlara bakılmaksızın bütün insanları ilgilendirmektedir. Bu bakımdan İslâmî eğitimin gramerini felsefî yönden araştırma, yalnız belli insanların ilgi alanı içinde kalmaz. Daha

(38) Lane, *Arabic. English Lexicon*, c. 2, s. 2114.

(39) O. Bakar, *Classification of Knowledge in Islam: A Study in Islamic Philosophies of Sciece* (Kuala Lumpur: Institute for Policy Research, 1992), s. 49.

(40) Ali, *Qur'an*, s. 493.

(41) *a.g.e.*, s. 943.

(42) Cowan (ed.), *Modern Written Arabic*, s. 646.

ziyade Kur'ân'ı anlama kabiliyetine sahip olan her Müslüman için mecburî bir görevdir.⁴³ Bu hususta Fazlurrahman, "Kur'ân'ın, âyetlerini yorumlamak için (sadece) *teknik olarak eğitilmiş insanlara* ihtiyaç duyulan esrarlı ve güç bir eser" olmadığını ileri sürmektedir [yazarın vurgusu].⁴⁴ Böylece felsefî incelemenin meşrûiyeti "hiç kimsenin en iyi olanı bilmediği" anlayışında yatmaktadır.⁴⁵ İkbâl'in ifadelerinde: "Bilgi artıkça ve yeni düşünce yolları açıldıkça, diğer görüşler ve muhtemelen daha sıhhatli görüşler ... mümkündür."

Nor Wan Daud'un şu iddiaları gibi:

Kur'ânî epistemoloji (İslâmî eğitim grameri) aynı zamanda kişiye has bir bilgiyi (yönünden peygamberin vahyî bilgisi müstesna) veya âlimlerin özel bir grubunun mutlak gerçek-değer taşımadığı sonucunu ortaya koymaktadır. Bilim adamlarının takdim ve buluşları, daha ziyade, devamlı ortaya çıkan delil ve bilgi ışığında sürekli olarak değerlendirilmelidir.⁴⁶

Bundan dolayı İslâmî eğitim felsefesi zamanla karıştırılan, çarpıtılan, bulandırılan insan düşüncesine hakim olan uygulamaları eleştirebilen (yani, geliştirme amacını açıklamak için) farklı insanların yarışan meraklarıyla ilgili hassas bir meseleyi hesaba katmaktadır. Bu eleştirme faaliyeti insanların daha önceki uygulamalarına ait daha iyi bir anlayış kazanmalarına imkân vererek, bu uygulamaların niteliklerini artırarak ve daha önceki düşünce tarzlarındaki hataları azaltarak ve İslâmî eğitim gramerini meydana çıkararak birleştirebilir. Bu şekilde İslâmî eğitim felsefesi doktriner düşüncenin maruz kaldığı çöküşü hedef olmaz.

Özet olarak İslâmî eğitim grameri içinde felsefî araştırmayı içselleştirme felsefenin amacını erozyona uğratmaz. Zira:

1. Felsefî araştırmanın Kur'ânî vasıtaları *-akale, dabbara, tefekker, fa-kiha ve tedebber-* tek mutlak, herşeyi kavrayan ve kapalı düşünceye yol açmaz.
2. İslâmî eğitimin kutsî grameri ile ilgili felsefî araştırma çelişki ve belirsizlik hâsıl etmez.
3. İslâmî eğitim grameri birleştirilebilir ve rasyonel felsefî araştırmayla şeffaf hâle getirilebilir.

(43) *a.g.e.*, s. 79.

(44) F. Rahman, *Islam*, 2. baskı (Chicago Press, 1979), s. 261.

(45) R. Barrow, *Injustice, Inequality and Ethics* (Brighton, UK: Wheatsheaf Books, 1982), s. 139.

(46) A.M. Iqbal, *The Reconstruction of Religious Thought in Islam* (Lahore, Ashref Press, 1982), s. vi.

4. İslâmî eğitim grameri içinde köklü eleştiri de yer alabilir. Bu eleştirel ortam net, kapsamlı ve farklı görüş ihtimallerinin ve daha sağlam fikirlerin ortaya çıkmasını sağlar.

İslâmî eğitim grameri özde eleştirel ve analitik beşerî düşünceye düşman değildir. Aksine İslâmî eğitim grameri tenkidî düşünceyi geliştirir. Çünkü eleştirel düşünce İslâmî eğitim gramerini akla uydurma, araştırma derin düşünme ve anlama ile açıklamayı amaçlamaktadır. Bu şekilde İslâmî eğitim grameri veya daha özel bir İslâmî eğitim felsefesi fikrini ortaya çıkaran İslâmî eğitim, doktriner düşünceye yer vermemektedir.

Sonuç olarak İslâmî eğitim gramerine (İslâmî eğitim düşüncesinin arkasında yatan faraziyeler dizisi) felsefeyi uygulama bu gramerin felsefî temellerini birleştirmek ve müdafaa etmek anlamına gelmektedir. Bu gramer, uygulamalarına şekil vermek için Müslümanlar tarafından kullanılmaktadır. Bu faaliyet, felsefeyi doktriner düşüncenin atmosferine koymadan kurtarmaktadır. Başka bir tabirle İslâmî eğitim gramerini *akale*, *fakihe*, *dabbara*, *tefekker* ve *tedebber* yönünden birleştirmek ve savunmak, doktriner düşünce kavramıyla ilgisini tamamen kesmektir.

Çeviren: Ahmet Kemerli